
Samernas språkliga rättigheter

JUSTITIEMINISTERIET

Samerna i Finland

Samerna är det enda urfolket inom Europeiska unionen. Det sägs ofta att samerna är ett folk i fyra länder, Finland, Sverige, Norge och Ryssland. Samerna själva kallar de områden som de traditionellt befolkade för Sápmi. Sammanlagt finns det cirka 75 000–100 000 samer. För närvarande finns det sammanlagt nio samiska språk.

I Finland finns det ungefär 10 000 samer. I Finland garanteras samernas ställning som urfolk i grundlagen. Samerna har språklig och kulturell autonomi inom sitt hembygdsområde, och därför väljs ett sameting genom val. Till samernas hembygdsområde hör kommunerna Enontekiö, Enare och Utsjoki samt en del av Sodankylä kommun. Mer än 60 procent av samerna bor utanför hembygdsområdet.

I Finland används tre samiska språk: nordsamiska, enaresamiska och skoltsamiska. De samiska språken är utrotningshotade.

Vad är språkliga rättigheter?

De språkliga rättigheterna hör till de grundläggande rättigheterna

Enligt grundlagen är finska och svenska våra nationalspråk. Var och en har rätt att hos myndigheter använda sitt eget språk, antingen finska eller svenska, och få behövliga dokument på detta språk. Bestämmelser om den finsk- och svenskspråkiga befolkningens rätt att använda sitt eget språk hos myndigheter finns i **språklagen** (423/2003).

Enligt grundlagen har samerna såsom urfolk samt romerna och andra grupper rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Bestämmelser om rätten att använda samiska hos myndigheter finns i **samiska språklagen** (1086/2003). Samiska språklagen gäller nordsamiska, enaresamiska och skoltsamiska.

Rättigheterna för dem som använder teckenspråk och dem som på grund av funktionsnedsättning behöver tolknings- och översättningshjälp tryggas genom lag. Enligt **teckenspråklagen** (359/2015) ska myndigheterna i sin verksamhet främja möjligheterna för dem som använder teckenspråk att använda och få information på sitt eget språk.

Bestämmelser om språkliga rättigheter finns också i flera andra lagar. Central lagstiftning med tanke på service på samiska är lagen om småbarnspedagogik (540/2018), lagen om grundläggande utbildning (628/1998), lagen om patientens ställning och rättigheter (785/1992) och lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården (812/2000).

Var och en har ett registrerat modersmål

Modersmål

I befolkningsdatasystemet registreras det språk som en person uppgett som sitt modersmål. Som modersmål kan anmälas sex olika samiska språk, nordsamiska, enaresamiska, skoltsamiska, sydsamiska, kildinsamiska och lulesamiska, och i fråga om de andra samiska språken kan som modersmål anmälas samiska.

De språkliga rättigheterna enligt samiska språklagen är inte beroende av vilket språk som antecknats i befolkningsdatasystemet. Uppgifterna i befolkningsdatasystemet kan dock ha betydelse. Myndigheterna ska på eget initiativ ta reda på vilket språk som registrerats som modersmål. Registeranteckningarna kan också användas t.ex. vid beräkning av behovet av myndighetsservice på samiska.

Kontaktspråk

Om en persons modersmål enligt uppgifterna i befolkningsdatasystemet är samiska, kan han eller hon dock i befolkningsdatasystemet uppge finska eller svenska som sitt kontaktspråk.

När är en myndighet skyldig att betjäna på samiska?

Myndigheterna har vissa skyldigheter att tillgodose och främja språkliga rättigheter.

I samiska språklagen finns det bestämmelser om när samerna har rätt att använda samiska vid kontakter med myndigheter. Utgångspunkten är att handläggningen av ärendet styrs till en person som kan samiska. Om ingen samiskspråkig yrkesmänniska finns tillgänglig, ska myndigheten ordna avgiftsfri tolkning.

Tjänster ska ordnas så att service på det egna språket inte orsakar kunden extra besvär eller till att kunden måste särskilt be om eller kräva service på det egna språket. Myndigheterna ska fullgöra rättigheterna enligt

lagen oavsett om en same också talar något annat språk, såsom finska eller svenska.

Myndigheterna får också ge bättre språklig service än vad lagen förutsätter.

Samerna har mer omfattande språkliga rättigheter inom hembygdsområdet.

Inom hembygdsområdet har **samer alltid rätt** att i kontakten med myndigheterna efter eget val använda finska eller samiska. Myndigheterna ska genom rekrytering, utbildning eller andra åtgärder sörja för att det vid respektive verksamhetsställe är möjligt att betjäna kunder också på samiska.

Rätten att använda samiska inom hembygdsområdet gäller till exempel

- då man ansöker om dagvårdsplats eller bygglov
- då man besöker kommunens hälsocentral eller i kontakter med hemservicen
- då man besöker FPA eller Skatteförvaltningens verksamhetsställe.

Myndigheterna ska inom hembygdsområdet på eget initiativ i brev och andra dokument som skickas till samiska kunder använda kundens modersmål, om det kan utredas utan oskäligt besvär. En sames eget modersmål ska användas också när personen själv har kontaktat myndigheten på samiska, eller när han eller hon begär en översättning av ett dokument till samiska.

Myndigheterna ska inom hembygdsområdet självmant visa att de betjänar allmänheten på samiska.

Exempelvis ska

- olika inbjudningar och brev avfattas på samiska, eller på finska och samiska
- olika meddelanden, information, skyltar och blanketter avfattas också på samiska
- information ges på samiska på myndighetens webbplats
- myndigheten gärna informera om de tjänster som finns tillgängliga på samiska.

I kommuner där de samiskspråkigas andel av kommunens befolkning är större än en tredjedel ska användas samiska också i sådana dokument som är av allmän betydelse. I praktiken gäller detta Utsjoki kommun.

Samerna har rätt att använda samiska hos myndigheter också utanför hembygdsområdet.

Utanför hembygdsområdet är rätten att använda samiska begränsad till egen sak eller till ärenden där personen hörs. I vissa situationer har en same rätt att få en avgiftsfri översättning av dokument som gäller honom eller henne. Denna rätt gäller endast hos de myndigheter på vilka lagen tillämpas.

På samiska kan du t.ex.

- ansöka om en förmån hos FPA
- utträta skatteärenden i Skatteförvaltningens verksamhetsställen
- framföra klagomål hos regionförvaltningsverket eller riksdagens justitieombudsman
- söka ändring i beslut av en kommun i hembygdsområdet.

De myndigheter på vilka samiska språklagen tillämpas ska i sin allmänna information använda också samiska.

Samiska språklagen gäller följande myndigheter:

- kommunerna i samernas hembygdsområde
- de samkommuner till vilka någon av kommunerna i hembygdsområdet hör
- de domstolar och myndigheter inom den statliga region- och lokalförvaltningen vilkas ämbetsdistrikt helt eller delvis omfattar kommunerna i hembygdsområdet
- de regionförvaltningsverk och närings-, trafik- och miljöcentraler vilkas verksamhetsområde helt eller delvis omfattar kommunerna i hembygdsområdet
- sametinget, samedelegationen och skolternas byastämma
- justiekanslern i statsrådet och riksdagens justitieombudsman
- konsumentombudsmannen, konsumenttvistenämnden, diskrimineringsombudsmannen, jämställdhetsombudsmannen, diskriminerings- och jämställdhetsnämnden, dataombudsmannen och datasekretessnämnden
- Skatteförvaltningen, Folkpensionsanstalten, Lantmäteriverket och Lantbruksföretagarnas pensionsanstalt
- statliga förvaltningsmyndigheter, när de som besvärsmyndigheter behandlar ärenden som har inletts hos de ovannämnda förvaltningsmyndigheterna.

Lagen ska även iakttas vid behandlingen av förvaltningsärenden enligt renskötsellagen och -förordningen hos sådana statliga myndigheter och i de renbeteslag vilkas ämbetsdistrikt eller verksamhetsområde helt eller delvis omfattar samernas hembygdsområde, samt i Renbeteslagsföreningen. Dessutom ska vissa delar av lagen tillämpas också på enskilda som sköter offentliga förvaltningsuppgifter, statliga affärsverk och bolag där staten eller en kom-

mun har bestämmanderätt, samt vissa kyrkliga myndigheter.

Lagens bestämmelser gällande information tillämpas även på andra statliga myndigheter än de som nämns i lagen i ärenden som särskilt gäller samerna.

Dessutom finns det bestämmelser i lagen som gäller ministerier, andra myndigheter och organ om publiceringen av lagar och andra författningar samt lagförslag och betänkanden på samiska.

Varningsmeddelanden

Ett varningsmeddelande ska utfärdas på samiska, om en farlig händelse har inträffat eller fått följder inom samernas hembygdsområde.

Med varningsmeddelande avses meddelanden som förmedlas i radio och television, och som kan utfärdas om det är nödvändigt för att varna allmänheten. Det är fråga om situationer där en farlig händelse kan innebära fara för människors liv eller hälsa eller omfattande skada eller förstörelse av egendom.

När kan en same få undervisning på samiska?

Varje barn under skolåldern har rätt till småbarnspedagogisk verksamhet. Ett barn som talar samiska som modersmål har rätt att få småbarnspedagogisk verksamhet på samiska i hela landet.

De samisktalande som bor inom samernas hembygdsområde har också rätt till grundläggande utbildning på samiska. Undervisningen ska ges huvudsakligen på samiska.

Utbildningsanordnarna kan ordna samiskspråkig undervisning också i större utsträckning.

Samer har rätt till modersmålsundervisning inom hembygdsområdet. Samiska kan undervisas som modersmål även utanför hembygdsområdet både i grundläggande utbildningen och i gymnasieutbildning. I sista hand beslutar kommunen om utbudet.

Förverkligandet av de språkliga rättigheterna har betydelse med tanke på patientsäkerheten och självbestämmanderätten.

När har man rätt att använda samiska inom social- och hälsovården?

Samer har rätt att använda samiska vid verksamhetsställen inom samernas hembygdsområde. Detta avser service som ordnas av Enontekis, Enare och Utsjoki kommuner samt Sodankylä kommun delvis. Dessutom har samer rätt att använda samiska i ärenden som gäller dem själva också när de sköter ärenden i en sådan samkommun där någon av kommunerna ovan är medlem. I fråga om hälso- och sjukvårdstjänster gäller detta i praktiken Lapplands sjukvårdsdistrikt.

Enligt den lagstiftning som gäller alla språkgrupper och hela landet ska patientens modersmål, individuella behov och den kultur som han eller hon företräder beaktas i vården och bemötandet. Om social- och hälsovårdspersonalen inte behärskar kundens språk, bör det i mån av möjlighet sörjas för tolkning.

Hur övervakas förverkligandet av de språkliga rättigheterna?

Varje myndighet övervakar själv att samiska språklagen följs i dess verksamhet. Flera källor påvisar att rätten till service på samiska inte alltid förverkligas. Vid brister i service på samiska lönar det sig i första hand att kontakta myndigheten i fråga som tillhandahållit tjänsten. På det sättet kommer behovet av tjänster på samiska och missförhållanden i fråga om tillgången på dem fram och myndigheten kan sträva efter att avhjälpa situationen.

Justitiekanslern i statsrådet och riksdagens justitieombudsman övervakar lagligheten av myndigheternas verksamhet. Denna övervakning gäller också iakttagandet av samiska språklagen och lagstiftningen som har samband med den i myndigheternas verksamhet.

Man kan kontakta diskrimineringsombudsmannen vid misstanke om diskriminering på grund av språk. Diskrimineringsombudsmannen kan ge råd och anvisningar och hjälpa till med att utreda misstänkt diskriminering. Den som upplevt diskriminering på grund av språk i myndighetsverksamhet kan också föra ärendet för behandling hos diskriminerings- och jämställdhetsnämnden.

När det gäller brister i den språkliga servicen kan man, beroende på ärendets art, även kontakta

- den kommunala socialombudsmannen
- patientombudsmannen inom hälso- och sjukvårdens verksamhetsenheter
- regionförvaltningsverken, som styr och övervakar bl.a. kommunala social- och hälsovårdstjänster, den småbarnspedagogiska verksamheten och undervisningsverksamheten
- en högre myndighet inom samma sektor, till exempel det behöriga ministeriet.

Till justitieministeriets uppgifter hör att främja tillgodoseendet av de språkliga rättigheterna. Ministeriet kan ge rekommendationer som gäller tillämpningen av samiska språklagen. Ministeriet har dock inte behörighet att i enskilda fall avgöra frågor som gäller tolkningen av lagen.

Du kan också kontakta sametinget, om dina språkliga rättigheter inte förverkligas eller om du behöver hjälp med tillämpningen av samiska språklagen.

Sametinget

Sametinget har en byrå för samiska språket, som svarar för inlämnande av översättningar som anknyter till samiska språklagen till myndigheter, som bistår myndigheter och ämbetsverk vid anskaffningen av samisktalande tolkar och i andra uppgifter enligt samiska språklagen, som följer förverkligandet av målen enligt samiska språklagen och vid behov tar initiativ för att främja användningen av samiska. Byrån för samiska språket informerar om samiska språklagen och om samernas språkliga rättigheter, samt ger anvisningar och råd om tillämpningen av samiska språklagen.

Ytterligare information:

Sametingets byrå för samiska språket

<https://www.samediggi.fi/saamenkielen-toimisto/>

Därtill utför Sámi Giellagáldu, som är gemensam för sametingen i Finland, Sverige och Norge, språkvård och erbjuder språklig rådgivning.

<http://www.giella.org/>

På justitieministeriets webbplats finns mer information om språkliga rättigheter:

<https://oikeusministerio.fi/sv/sprakliga-rattigheter>

Kontakt:

kieliasiat-sprakarenden.om@om.fi

JUSTITIEMINISTERIET
